

ASPECTE PRIVIND CĂSĂTORIA ÎN SATUL ROMÂNESC DIN NORD-VESTUL TRANSILVANIEI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Familia, celulă fundamentală a societății omenеști cu funcții multiple are o determinare istorică, reprezentînd un produs al sistemului social, dezvoltîndu-se și evoluînd în raport cu transformările din societate¹. Una dintre multiplele coordonate care înglobează problematica concret istorică a familiei o constituie indiscutabil căsătoria, deoarece întemeierea unei familii are loc numai în urma actului căsătoriei. Conform dreptului roman, căsătoria este o legătură între un bărbat și o femeie, o unire pentru toată viața; definiția include trei aspecte ale căsătoriei: aspectul fizic, aspectul etic și aspectul juridic². Articolul de față, valorificînd informații inedite din registrele parohiale de stare civilă precum și alte izvoare, își propune să abordeze dintre cele trei probleme majore ce definesc căsătoria: a) formarea familiei prin căsătorie legală sau concubinaj; b) conviețuirea soților; c) desfacerea și anularea căsătoriei, doar problema formării familiei. Secvența temporală investigată (mijlocul secolului al XIX-lea, cu unele prelungiri) își găsește o posibilă explicație în creșterea numărului căsătoriilor, la ortodoksi mai ales, în deceniul 1840—1850³. Aria geografică limitată este condiționată, deocamdată, de vastitatea informațiilor și a surselor de bază risipite în mai multe arhive.

Elementele esențiale pentru cunoașterea modului de formare a familiei sînt: motivarea căsătoriei, scopul ei și criteriile de alegere (vîrsta, interesele, perioada etc.). O clasificare sociologică a motivației căsătoriei în mediul rural investigat, ține seama de următoarele aspecte: a) motivarea căsătoriei prin obicei și tradiție, oamenii supunîndu-se de multe ori tradiției moștenite⁴. Este revelatoare în această privință afirmația preotului din Moisei, în anul 1857, cînd arată „că nu este în obiceiul moiseienilor căsătoria băieților cu fete din alt sat”⁵. Pentru a nu li se reproșa că s-au născut degeaba și nu au făcut nimic toată viața, țărani se căsătoreau conform tradiției satului respectiv.

b) Motivarea prin impunere din partea rudelor și a colectivității. Astfel, căsătoria semnifică încheierea unui contract între două părți (bărbatul și femeia), legați de anumite interese ce izvorăsc din conjunctura socială, din realitățile unei vieți profund ancorate în mentalitatea colectivă a comunității sau a epocii în care trăiesc. Această mentalitate a comunității viza interesele materiale, o homogamie geografică, dar mai ales una culturală și socială care relua și prelungea homogamie geografică. Căsătoria nu era și nu putea fi o chestiune particulară, ea afecta nu numai pe cei doi indivizi, ci întreaga comunitate în care trăiau, marcată evident de aranjamentele lor. „Intervenția” rudelor și a comunității în contractarea unei căsătorii

¹ M. Voinea, *Familia și evoluția sa istorică*, București, 1978, p. 9.

² St. Pascu, V. Pascu, în *Marriage and Remarriage in Populations of the Past*, London — New York, 1981, p. 61.

³ N. Giurgiu, în *Populație și societate*, I, Cluj, 1971 p. 123.

⁴ Xenia C. Costa-Foru, *Cercetarea monografică a familiei*, București, 1945, p. 83.

⁵ Arh. Stat Cluj-Napoca, *Fond Episcopia Gherla*, dosar 168/1857, f. 1; (în continuare ASCN-FEG)

se repercutează negativ asupra relațiilor matrimoniale dintre cei doi soți, determinând adeseori eşuarea căsătoriei. Abundă în epocă cererile de divorț ale soțiilor mai ales, care justifică actul deoarece s-au măritat „cu sila”. De exemplu, Rozalia Spetărean din Beclean refuza să conviețuiască cu soțul ei deoarece a fost măritată cu sila în timp ce ea primea epistole de dragoste de la iubitul ei, un tânăr din Lechința⁶. Exemplele de acest fel s-ar putea continua, ele ilustrând pregnant jocul de interese al comunității în încheierea căsătoriei. Situația nu este specifică doar în mediul românesc transilvănean, ea regăsindu-se și în alte spații social-culturale. În țările scandinave, personale necăsătorite erau frecvent ridiculate și compătimate, căsătoria fiind de aceea, adeseori un aranjament practic pentru care nu mai erau necesare legături sentimentale între soți⁷. Mărturie în acest sens stau, de asemenea, adunările tradiționale practicate în Lorena sau altundeva, la care grupuri de tineri săteni proclamau cine cu cine se va căsători. Nunta reprezenta înainte de toate o tranzacție, atât între familiile cit și între cei doi indivizi, care intrau într-o asociație⁸.

c) Motivarea prin proprie determinare: indivizii sînt conștienți de motivele ce i-au făcut să se căsătorească: dragoste, necesități, interese etc. În foarte multe situații partenerii sînt influențați în decizia lor de aspectul material pe care îl reprezintă contractarea căsătoriei, specificîndu-se că „nu s-ar mai despărți bunurile nemișcătoare (pămîntul) dacă ar fi cununați cei doi tineri, care pe deasupra se mai și iubesc”⁹.

Un alt element important în cadrul constituirii familiei îl reprezintă scopul căsătoriei. Aceasta poate să fie mărturisit explicit la început sau el se conturează pe măsură ce anii de căsnicie se derulează. În mijlocul țăranilor era frecvent afișat, ca scop principal al căsătoriei, nevoia de a avea o consoartă spre ajutor și petrecere, mîngiere și suferință comună în cazuri mai grele. Cu alte cuvinte, scopul declarat era „împărțășirea binelui și a răului, a bucuriei și întristării în decursul vieții”¹⁰. Alteori, scopul căsătoriei era concentrat asupra asigurării continuității familiei, pentru „a avea urmași și a nu se stinge singele”. Finalitatea era în ultimă instanță, transmiterea averii unui moștenitor legal, care să își poată îngriji părinții la bătrînețe. Sînt numeroase cazurile în care se invocă drept scop al căsătoriei starea grea a părinților unui partener, necesitatea creșterii copiilor rămași orfani etc.¹¹. Dar, predominantă cazurile în care scopul declarat al căsătoriei era împiedicarea împărțirii și înstrăinării pămîntului. Din această cauză, sînt relativ numeroase cererile de dispensă pentru diferite grade de rudenie între miri, unele dispense fiind solicitate în favoarea unor parteneri aflați în gradul I de rudenie. Cazul localității Moisei este simptomatic, preotul din sat fiind nevoit în anul 1857 să adreseze forurilor episcopale de la Gherla mai multe cereri de dispensă de rudenie¹².

Familia țărănească era în primul rînd o gospodărie, un mic atelier de producție, o „echipă” de lucrători direcți ai pămîntului. De aceea, apare în documente uneori ca scop al căsătoriei și nevoia lucrării mai eficiente a pămîntului, în urma realizării asociației matrimoniale. Se căuta ca partenerul să întrunească calitatea de a fi harnic, condiție importantă pentru asigurarea necesarului de hrană al familiei¹³. Din nou, relațiile afective bazate pe o alegere personală, erau trecute în planul al doilea, în detrimentul satisfacerii intereselor și necesităților materiale.

Alegerea soției și a soțului era de aceea foarte limitată, iar prejudecățile tradiționale existente în comunitate făceau alegerea și mai dificilă. Un astfel de criteriu, o prejudecată întîlnită în mediul rural viza evitarea, cît mai mult cu putință a căsă-

⁶ *Ibidem*, dosar 250/1857, f. 1.

⁷ D. Gaunt, O. Löfgren, în *Marriage and Remarriage in Populations of the Past*, p. 51.

⁸ E. Weber, *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870—1914*, Stanford University Press, p. 167.

⁹ ASCN—FEG, dosar 168/1857, f. 1; dosar 215/1857, f. 1.

¹⁰ S. Florea Marian, *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*, București, 1890, p. 1.

¹¹ ASCN—FEG, dsar 266/1856, f. 1; dosar 300/1857, f. 3 dosar 310/1857, f. 3.

¹² *Ibidem*, dosar 168/1857; f. 1; dosar 344/1859, f. 2; dosar 365/1857.

¹³ M. Voinea, *op. cit.*, p. 68; D. Gaunt, O. Löfgren, *op. cit.*, p. 51.

toriei în afara comunității. Interesul personal și prejudecățile se interferau în mod frecvent, respingându-se aproape toți străinii care apăreau în cadrul satului. În astfel de împrejurări, este lesne de înțeles de ce endogamia socio-profesională a rămas multă vreme modelul marital predominant¹⁴. O consecință negativă a acestor stări de lucruri o constituie rata înaltă a căsătoriilor între rude, fapt relevat de numărul mare de dispense de rudenie. Dispensele ilustrează caracterul îngust, aproape autarhic al bazei de pe care se încheia căsătoria. Și în comitatul Solnocul Interior întâlnim o situație asemănătoare. Frecvența mare a dispenselor de rudenie se datorează și numărului relativ mic de familii ce alcătuiau un sat. Astfel, în anul 1831, din cele 193 de sate ale comitatului, mai mult de jumătate aveau sub 300 de locuitori, adică aproximativ 50—60 de familii. Fenomenul nu este singular, specific doar satului românesc, ci este semnalat și în Franța. În ținutul Mousienne, din cauza numărului tot mai scăzut al populației montane, căsătoriile între rude au crescut în cei 30 de ani dinaintea primului război mondial, de la 47,70% la 55,20%¹⁵. Preotul din Glod solicită aprobarea dispensei de rudenie pentru doi tineri, deoarece „tot satul se trage din 7 prunci, a căror ramuri într-atît sînt laolaltă că-și zic unul altuia unchi, văr...”¹⁶. Este semnificativ și faptul că, din 180 de căsătorii care s-au încheiat în Apahida între 1850—1870, doar în 31 de cazuri (reprezentînd 17,2% din total) unul din soți nu este localnic — soții în număr de 20 de cazuri, iar femeile doar în 11 cazuri¹⁷. Dar oricum, proveniența lor este din imediata apropiere a Apahidei: Cojocna, Juc, Dezmir, Someșeni, Bonțida. O situație similară întâlnim și la Iclod, unde proporția căsătoriilor cu un partener din exterior este ceva mai ridicată: 45 de căsătorii din totalul de 179 în intervalul 1859—1880¹⁸, reprezentînd 25,1%. Repartiția celor 45 de căsătorii externe pe sexe se prezintă astfel: în 41 de cazuri soții provin din afara Iclodului, iar soțiile doar în 4. Din cele 26 de căsătorii încheiate între 1866—1870 în Bălan, doar în 3 cazuri partenerii provin din satele vecine (Chendrea, Chechiș), soții în două iar soția într-unul șingur¹⁹. Este sesizabilă „libertatea de mișcare” a bărbaților, mobilitatea geografică mai mare pe care aceștia o prezintă în problema contractării căsătoriei. Fetele, prin ocupația lor preponderent casnică, erau mai puțin expuse unui mariaj extern, unei evadări din orizontul secular rural. Situația se prezintă identică și în cazul unui sat din Moldova, Horodnicul de Jos. Din cele 329 de căsătorii în intervalul 1802—1847, un număr de 147 (reprezentînd 44,6%) s-au realizat cu parteneri externi, dar în 134 de cazuri soții provin din afara satului, și numai în 13 femeile sînt intruse²⁰. Și acest aspect ilustrează statutul inferior pe care-l deținea femeia, în raport cu bărbatul, în comunitatea sătească românească sau în alte zone geografice²¹.

Familia era deci rezultatul unei căsătorii, aceasta fiind de cele mai multe ori legată, realizată cu acordul forurilor civile și bisericești. Dar, o familie se putea constitui și în urma concubinajului adică a conviețuirii a doi indivizi pentru o perioadă mai scurtă sau mai îndelungată de timp. Cauzele concubinajului sînt multiple și deși nu fac parte din obiectul investigației noastre, enumerăm cîteva dintre ele, așa cum apar în cazurile întîlnite. Sărăcia a fost în genere un impediment al căsătoriei legale²². Lipsa unei situații materiale cît de cît satisfăcătoare pentru întreținerea unei familii a constituit preponderent cauza concubinajului în mediul rural. De asemenea, împotrivirea părinților și a rudelor în alegerea unuia dintre soți a determinat de multe ori fuga de acasă a tinerilor și conviețuirea lor nelegitimă.

¹⁴ E. Weber, *op. cit.*, p. 169.

¹⁵ *Ibidem*, p. 168; S. Retegan, în *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, Cluj-Napoca, 1985, p. 171.

¹⁶ ASCN-FEG, dosar 356/1857, dosar 435/1856.

¹⁷ ASCN — *Fond Matricole de stare civilă*, 8/6 (în continuare ASCN-FMSC).

¹⁸ *Ibidem*, 126/4.

¹⁹ Arh. St. Zalău, *Colecția registrelor de stare civilă*, 63 (în continuare ASZ—CRSC).

²⁰ E. Negruți, *Satul moldovenesc în prima jumătate a secolului al XXI-lea. Contribuții demografice*, Iași, 1984, p. 79.

²¹ E. Weber, *op. cit.*, p. 171; F. Lautman, *Différences ou changement dans l'organisation familiale*, în *Annales*, 1972, nr. 4—5 p. 1194sq.

²² Xenia C. Costa-Foru, *op. cit.*, p. 83.

Între cei doi tineri existau însă legături afective care confereau concubinajului un statut aproape „legal”, în funcție de statornicia menajului. De exemplu, Ilie P. din Chiuza, conviețuia ilegal cu Ana P. de 15 ani neîntreruși, asemenea cazuri fiind numeroase^{23a}.

O problemă interesantă o constituie analiza vârstei soților la încheierea căsătoriei legale. Astfel, pentru perioada 1850—1870, în Apahida, vârsta medie a bărbaților la prima căsătorie este de 24,9 ani, iar a femeilor de 20,8 ani. La Iclod, între anii 1859—1880, vârsta bărbaților la prima căsătorie era de 26,3 ani, iar a femeilor de 21,1 ani. Media de vârstă a bărbaților la prima căsătorie în întreaga Transilvanie de altfel era de 23—25 de ani, din cauza rigorii legilor militare austriece care interziceau tinerilor încheierea de căsătorii înainte de a se fi prezentat de 3 ori la tragera sorților pentru serviciul militar²³. Situația se regăsește aproape identic și în afara arcului carpatic (satul Cornova), chiar dacă se referă la o perioadă ceva mai târzie: la bărbați, vârsta medie era de 24 de ani, iar la femei de 20,5 ani²⁴. Revendind asupra celor 180 de căsătorii din Apahida, în 20 de cazuri (11,1%) vârsta femeilor o depășește pe cea a bărbaților, în 14 cazuri aceste femei fiind la prima căsătorie. Este evidentă prejudecata că femeile trebuie să fie mai tinere decât soții în momentul încheierii căsătoriei. La Iclod din 179 de mariaje, doar în 4 cazuri (2,2%) vârsta femeilor este mai mare decât a bărbaților. Poziția geografică a localității mai îndepărtată de „influențele mentale” urbane ale Clujului, poate să justifice diferența dintre Apahida și Iclod.

Recăsătoria a fost un fenomen cu largi implicații sociale, depinzând de nivelul mortalității, de mentalitatea epocii, de particularități biologice și religioase. În general, în mediul rural, bărbații se recăsătoreau mai repede și după o perioadă de timp mai scurtă decât femeile (văduve sau divorțate), deoarece nu se putea continua multă vreme munca la câmp de unul singur. Și în alte zone ale Europei, țările nordice, Italia etc., durata de văduvie a bărbaților era cu mult mai mică decât la femei²⁵, aceștia recăsătorindu-se în medie pe la vârsta de 39 de ani. Pentru Apahida, vârsta medie a bărbaților recăsătoriți este de 38,1 ani, iar a femeilor de 37,2 ani. La Iclod bărbații se recăsătoreau în medie la 39,3 ani, iar femeile în jurul vârstei de 42,3 ani.

Din cele 42 cazuri de concubinaj înregistrate la români în orașul Baia Mare în anul 1858, bărbații sînt în 27 holtei, în 7 văduvi și în 8 cazuri ei și-au abandonat familiile²⁶. Durata medie a celor 42 de concubinaje, în momentul înregistrării, era de 4,4 ani. Cele mai multe dintre concubinaje sînt relativ durabile, unele situîndu-se între 13—16 ani. Un semn al acestei „stabilități” îl constituie și numărul mare de copii nelegitimi care sînt botezați în epocă. Astfel, la Dragu, din cei 1636 de copii botezați între 1859—1902, 103 copiii provin din concubinaj (6,2% din total). La Iclod întîlnim o proporție asemănătoare din 892 de botezuri între 1859—1882, 59 sînt copii nelegitimi (6,6%)²⁷.

Analizînd frecvența căsătoriilor din Apahida și Iclod, se poate remarca faptul că, datorită muncilor agricole, căsătoriile erau mai frecvente toamna și iarna. La aceasta a contribuit și sistemul numeros al postirilor din calendarul creștin, care interzicea (cu excepția dispenselor) încheierea unei căsătorii. Luna februarie este cea care monopolizează marea majoritate a căsătoriilor (109), ianuarie și noiembrie prezintă apoi un număr apreciabil de căsătorii (65) — vezi anexa. După ce în timpul iernii s-a perfectat „afacerea matrimonială”, se putea trece la legalizarea căsătoriei în fața autorităților laice și bisericești, mai ales că din luna martie începeau muncile câmpului. Aceași frecvență se poate identifica și în satul moldovenesc din perioada respectivă²⁸.

^{23a} S. Retegan, *op. cit.*, p. 171.

²³ ASC—FEG, dosar 2977/1858, f. 3v

²⁴ Xenia C. Costa-Foru, *op. cit.*, p. 94.

²⁵ M. Liv-Bacci, în *Marriage and Remarriage in the Population of the Past*, p. 350; D. Gaunt, O. Löfgren, *op. cit.*, p. 50; S. Retegan, *op. cit.*, p. 170.

²⁶ ASCN—FEG, dosar 2026/1858.

²⁷ ASZ—CRSC, 445.

²⁸ E. Negruți, *op. cit.*, p. 76.

În finalul acestor considerații, câteva concluzii se impun a fi relevate, deși ele nu pot să rămână definitive datorită faptului că cercetarea noastră se află abia la începuturile sale. Informațiile ce așteaptă să fie valorificate pot să întărească unele dintre afirmațiile anterioare, să permită lansarea unor interpretări mai nuanțate asupra relațiilor matrimoniale din epoca studiată. În primul rînd, actul căsătoriei din satul românesc transilvănean de la mijlocul secolului trecut a fost un fenomen cu largi implicații sociale. De aceea, angajarea colectivității (a familiei lărgite desigur, dar nu pot fi omise și „grupurile de presiune”²⁹) în sfera relațiilor matrimoniale a influențat negativ evoluția acestora. Interferențele dintre interesele materiale și comenzile comunității au îngustat vizibil amplitudinea relațiilor afective dintre cei doi indivizi, determinînd frecvent eșuarea căsătoriei (concubinaj, maltratări, îngrijirea necorespunzătoare a familiei, gospodăriei etc.)³⁰. Autarhia unor comunități, izolarea geografică față de influențele mediului urban au favorizat perpetuarea multor tradiții și prejudecăți față de fenomenul mariajului. Similitudinile cu alte zone geografice din spațiul românesc sau european, pun în lumină existența unor structuri mentale „de permanență”, caracteristice epocii respective.

IOAN BOLOVAN —
SORINA BOLOVAN

ASPECTS REGARDING THE MARRIAGE IN THE ROMANIAN VILLAGE IN NORTH-WESTERN TRANSILVANIA IN THE MIDDLE OF THE 19th CENTURY

(Summary)

An important co-ordinate, that includes the concrete historical problems of family, is represented by marriage, because the setting up of a family takes place only after the act of marriage. The present writing deals with the matter of the formation of the family with the Romanians in the middle of the 19th century in some places in the North-West of Transylvania. The main elements in order to know the way in which the family was formed are: the reason of marriage, its purpose and the criteria of choice (age, interest, periods etc.). The choice of a wife or of a husband was limited, being conditioned by prejudices, by a characteristic mentality of the epoch. This conception had sometimes serious consequences upon the life of the married couple. The similarities in other geographical regions in the Romanian or European space attest the existance of same mental structures, characteristic for the respective epoch.

²⁹ F. Lautman, *op. cit.*, p. 1195.

³⁰ ASN-FEG, dosar 786/1857: „...femeia a alunecat în păcatul carnal cu frații bărbatului...”; dosar 4406/1858: „să nu fie silit a colocii mai mult cu Florica care e imorală, prădătoare...”

Tabel cu structura căsătoriilor și recăsătoriilor pe sexe în localitatea Iclod

ANUL	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879
Total căsăt. din care	5	5	7	7	4	14	4	2	7	17	12	15	5	11	12	9	7	11	3	10	6
La I căs. bărbați	2	4	6	5	3	11	3	1	5	17	10	11	4	10	7	8	6	9	3	5	5
La I căs. femei	2	2	5	6	3	11	3	2	6	15	10	11	4	8	10	8	4	9	2	8	5
Recăsăt. bărbați	3	1	1	2	1	3	1	1	2	—	2	4	1	1	5	1	1	2	—	5	1
Recăsăt. femei	3	3	2	1	1	3	1	—	1	2	2	4	1	3	2	1	3	2	1	2	1

Tabel cu structura căsătoriilor și recăsătoriilor pe sexe în localitatea Apahida

ANUL	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870
Total căsătorii din care	7	9	5	3	10	11	7	7	9	9	10	7	18	8	12	6	8	14	11	9
La I căsăt. bărbați	5	6	4	3	5	8	4	7	8	8	9	6	13	6	8	3	7	11	9	7
La I căsăt. femei	5	7	5	3	7	9	6	7	8	8	9	7	14	6	7	3	7	12	11	7
Recăsătoriri bărbați	2	3	1	—	5	3	3	—	1	1	1	1	5	2	4	3	1	3	2	2
Recăsătoriri femei	2	2	—	—	3	2	1	—	1	1	1	—	4	2	5	3	1	2	—	2

Tabel cu frecvența căsătoriilor din localitățile Apahida și Iclod în funcție de anotimp (1850—1880)

LUNA	Ianuarie	Februarie	Martie	Aprilie	Mai	Iunie	Iulie	August	Septembrie	Octombrie	Noiembrie	Decembrie
NR. CĂSĂT. ÎNCHEIATE	65	109	4	8	24	15	10	5	15	34	65	— — —